

Практику підтримки аграрних товаровиробників уряд зобов'язаний зберегти та розвивати, оскільки на даному етапі проведення реформ державі слід застосовувати стимулюючі регуляторні важелі для нарощування обсягів виробництва продовольства. Наприклад, у Німеччині для стимулювання виробництва та підтримки соціальної сфери сільськогосподарський рентний банк пропонує селянам пільгове кредитування за спеціальними програмами «Сільське господарство», «Молоді фермери», «Оновлення села». У Нідерландах спеціалізований аграрний банк забезпечує близько 90% банківського фінансування сільськогосподарського виробництва. Як правило, діяльність подібних банків перебуває під контролем урядів країн; держава також може погашати банку різницю між реальною процентною ставкою та ставкою пільгового кредиту, наданого фермерів. Практика пільгового кредитування сільського господарства дуже поширена в багатьох країнах, але межі даної публікації не дають змогу викласти все докладно.

Значну роль у регулюванні економіки взагалі та зокрема аграрної економіки відіграють податки. Відсутність протягом тривалого часу сприятливої податкової системи в Україні призводило до зростання недоплати сільськогосподарських підприємств у бюджет, до збільшення кількості збиткових підприємств. У більшості країн світу у випадках, коли аграрні товаровиробники змушені продавати продукцію зі збитками, держава компенсує ці втрати і забезпечує необхідний рівень рентабельності. В Україні механізм допомоги держави в подібних випадках поки що не вироблений.

Таким чином, фіскальна та кредитна політика держави по відношенню до аграрного сектора має носити стимулюючий характер і включати заходи по збільшенню державних видатків та скороченню податків з метою розширення сукупної пропозиції сільськогосподарської сировини та покращання фінансового стану аграрних підприємств.

Список літератури: 1. Комплексна програма розвитку сільського господарства Харківської області у 2001–2005 рр. та на період до 2010 р. Х., 2001. 2. Саблук П.Т., Карич Д.Я., Коваленко Ю.С. Основи організації сільськогосподарського ринку. К. 3. Кириленко І.Г. Державне регулювання ринку в умовах продовольчої кризи // Економіка України. 2003. №9. 4. Могильний О. Критерії ефективності державного регулювання аграрного сектора економіки // Економіка України. 2003. №2.

Надійшла до редакції 09.01.04

І.В. Бабіч

ДАВАЛЬНИЦЬКІ ДОГОВОРИ В УКРАЇНІ. КРИТЕРІЇ ВИЗНАННЯ ДАВАЛЬНИЦЬКОГО ДОГОВОРУ

Розвиток ринкової економіки в Україні значно розширив форми та методи здійснення господарчої діяльності. Однією з таких нових форм господарської діяльності є виробництво продукції на давальницьких умовах. У правовому оформленні такі виробничі відносини здійснюються в рамках договору на переробку давальницької сировини.

У загальних рисах, за даним договором замовник поставляє на переробне підприємство сировину, а підприємство-переробник зобов'язується цю

сировину переробити, причому постачальник сировини одночасно виступає власником частини кінцевої продукції. Інша її частина передається переробникові як оплата за переробку.

Що ж це за явище? Які об'єктивні причини обумовили його виникнення? Яка динаміка використання подібних схем в Україні, і які подальші перспективи розвитку цього явища? Який загальний характер правового регулювання даного виду договору, і в чому його основні особливості? Висвітленню цих питань присвячена пропонована стаття. Розгляд цих питань є важливим як у загальнотеоретичних, так і практичних цілях, особливо ще й тому, що зазначені питання майже не розглядалися в науковій літературі.

Економічна криза початку 90-х років торкнулася майже всіх підприємств переробної промисловості не тільки України, але і СНД. Головною причиною такої ситуації є розвал колишнього Союзу і централізованої системи забезпечення підприємств матеріальними ресурсами. Гострий дефіцит матеріальних ресурсів став причиною порушення безперервного процесу виробництва і реалізації продукції, призвів до скорочення обсягів накопичувань і прибутку підприємств, що йдуть на розширення і відновлення виробництва. Для багатьох підприємств України головною діловою стратегією стало «виживання», «самозбереження» або оборонна стратегія.

Якийсь час переробна промисловість використовувала у своїй діяльності винятково бартерні операції у відносинах між підприємствами. Система бартерних розрахунків і взаємозаліків не відповідає вимогам сучасної економіки, що в остаточному підсумку призвело до кризи платежів по заробітній платі і податкових відрахуваннях. Зазначені причини обумовили законодавче обмеження бартеру.

4 березня 1998 р. Президент України видав Указ №167/98 «Про заходи для підвищення відповідальності за розрахунки з бюджетами і державними цільовими фондами», в якому накладається заборона на проведення бартерних (товарообмінних) операцій у сфері зовнішньоекономічної діяльності з товарами (продукцією, роботами, послугами), список яких визначає Кабінет Міністрів України. Постанова Кабміну від 12.06.98 №854 «Про перелік товарів (продукції, робіт, послуг) експорт яких забороняється по бартерним (товарообмінним) операціях» передбачала більше 70 видів товарів, заборонених до використання в товарообмінних операціях із усіма суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності (крім бартеру із суб'єктами підприємницької діяльності країн-учасниць СНД). Наступними постановами від 29.04.99 №756 «Про деякі питання регулювання товарообмінних (бартерних) операцій у сфері зовнішньоекономічної діяльності» і новою редакцією переліку від 11.11.02 Кабмін розширив список товарів, заборонених до бартеру, що вже містив більше 80-ти позицій.

Разом з тим на тлі економічної кризи йшов пошук нових ефективних механізмів управління виробничою діяльністю, накопичувався досвід роботи підприємств, і вироблялася стратегія діяльності в нових умовах господарювання. Одним з видів нової стратегії стало залучення переробними підприємствами сировинних ресурсів на основі давальницьких договорів.

Для України це відносно новий вид господарських операцій і договору, хоча у світовій економічній практиці вони відомі давно. Давальницькі договори у світовій економіці здійснюються в рамках міжнародного поділу праці. У зв'язку з поступовою інтеграцією України у світове співтовариство, давальницькі договори за участю суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності набувають поширення й у нас. Україна також інтегрується в процес світового поділу праці поки на правах країни, що розвивається. У цьому плані для України важлива задача проведення такої інтеграційної політики, що мала б основним пріоритетом розвиток насамперед економіки України.

Зовнішньоекономічні давальницькі угоди в термінологічному обігу одержали назву толлінг (від англійського слова «toll» – мито; ще одним значенням цього слова є устичний анахронізм – утримання мірошником частини зерна за помел) [1]. Договір толлінгу також застосовується й у Росії: особливо в металургійній, нафтопереробній та хімічній промисловостях.

Толлінг передбачає проведення зовнішньоекономічних давальницьких угод при безмитному ввозі й вивозі сировини і ресурсів. Тому така схема дуже приваблива для іноземних замовників. Крім податкових пільг їх приваблює відносно дешевий і досить могутній український виробничий потенціал переробної промисловості (особливо дешева і кваліфікована робоча сила). У такий спосіб іноземні замовники істотно заощаджують кошти на виготовленні продукції, у порівнянні з витратами на переробку у своїх країнах, тим самим підвищуючи конкурентноздатність своєї продукції і рентабельність виробництва в цілому. Зазначені причини стимулюють використання толлінгу на Україні суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності.

Мотивами використання давальницьких договорів і договорів толлінгу для переробних підприємств є, насамперед, дефіцит сировини, що виник у результаті розриву господарських зв'язків колишнього СРСР; недостатність оборотних коштів для самостійного придбання сировини, недоступність кредитів, наявність заборгованостей підприємств внаслідок загальної економічної кризи (що не дозволяє використати за призначенням передплату, що надходить на розрахунковий рахунок,); простій виробничих потужностей; наявність незайнятих кваліфікованих працівників; криза збуту продукції на внутрішньому ринку; бажання вийти на міжнародний ринок.

Дані, що характеризують динаміку руху давальницької сировини в зовнішній економіці України, подані в таблиці. Наведені в таблиці дані, взяті за період січня – вересня 2000, 2002 і 2003 років за даними Держкомстату*.

Рік	2000		2002		2003	
	млн. \$	млн. \$	млн. \$	темп зростання по відношенню до 2000р.	млн \$	темп зростання по відношенню до 2002р
Операція з давальницькою сировиною						

* Опубліковані в українській Мережі ділової інформації ЛІГАБізнесІнформ www.liga.net 12.11.03; www.liga.kiev.ua/lenta/get.html?mid 23.12.00.

Експорт давальницької сировини	148,7	21,1	- 85%	25,7	+ 18,2%
Імпорт готової продукції, виробленої з вивезеної давальницької сировини	79,9	26,3	- 67%	26,3	не змінився
Імпорт давальницької сировини	649,5	927,9	+ 42%	1158,5	+ 19,9%
Експорт готової продукції, виробленої з імпортованої давальницької сировини	1155,4	1456,8	+ 26%	1506,5	+ 3,3%

Економічна доцільність застосування толінгу залишається спірним питанням. [2, 3, 4]. Однак аналіз фактичних показників дозволяє зробити висновок про те, що обсяг виробництва з використанням давальницької сировини в зовнішньоекономічній діяльності суб'єктів, буде збільшуватися, що обґрунтовує актуальність дослідження таких суспільних відносин. Використання давальницької сировини винятково у внутрішньому виробництві, разом із поступовим виходом України з кризи, буде втрачати свою актуальність. Підприємства, що мають розвинені структури постачання та збуту і достатній обсяг оборотних коштів, не мають потреби в схемі виробництва на давальницькій сировині. Давальницькі правочини всередині держави є особливістю перехідного періоду економіки.

Новизна подібних суспільних відносин, а також, як видно з таблиці, зростаючий обсяг виробництва з давальницької сировини, викликали необхідність правового регулювання відносин, що виникають у цій сфері. Також правове регулювання відносин у вказаній сфері обумовлене тим, що використання толінгу дає податкові пільги, і, щоб унеможливити зловживання, законодавець установив критерії для віднесення суспільних відносин до таких, що здійснюються виключно в межах відносин з переробки давальницької сировини. Зроблено це також і для можливості відмежування давальницької сировини від іншої (наприклад, переданою за бартерним договором). Причому до договору толінгу поставлені додаткові вимоги.

Визначення давальницької сировини як об'єкта робіт за договором толінгу є важливим фактом для суб'єкта підприємницької діяльності, тому що спричиняє значимі наслідки. Невизнання давальницької сировини такою тягне за собою іншу кваліфікацію договірної зобов'язання. Це унеможливить використання наданих державою податкових пільг і потягне застосування законодавства про товарообмінні операції або про договір підряду.

Порядок проведення операцій з давальницькою сировиною регламентований Законом України «Про операції з давальницькою сировиною у зовнішньоекономічних відносинах» від 04.10.01 №2761* (надалі Закон) [5] та іншими підзаконними актами.

Критерії віднесення договору до договору толінгу або договору на переробку давальницької сировини (ст.1 Закону) умовно можна розділити на два блоки:

1. Визначення режиму сировини.
2. Визначення статусу дій.

У правовому сенсі вказані блоки безпосередньо являють собою не що інше, як вимоги до предмета договору.

Об'єктом виконання робіт за договором толінгу або за договором на переробку давальницької сировини повинна бути сировина, що має статус давальницької. Для цього необхідна відповідність наступним умовам:

1. Давальницькою сировиною може бути: сировина, матеріали, напівфабрикати, комплектуючі вироби, енергоносії.

2. Право власності на сировину повинно належати замовнику. Причому право власності на надану виконавцю сировину повинно зберігатися в замовника на кожному етапі переробки наданої сировини, незалежно від кількості етапів та від кількості виконавців. Право власності на готову продукцію, вироблену з цієї сировини, також повинно належати замовнику, крім тієї частини продукції чи сировини, що використовується для проведення розрахунків за її переробку.

3. Вартість давальницької сировини на кожному етапі переробки повинна складати не менш 20% загальної вартості готової продукції. Причому в розрахунок вартості давальницької сировини у вартості готової продукції також враховуються і витрати на доставку цієї сировини до виконавця.

Викликає питання інтерпретація законодавцем останньої вимоги до визначення режиму сировини як давальницької у договорах толінгу: «сировина замовника на конкретному етапі переробки, а також на заключному є основним матеріалом та її вартість становить не менш як 20% загальної вартості готової продукції»(ст.1 Закону). У даному випадку не зовсім зрозумілий зміст вжитого законодавцем терміна «конкретний етап». Мається

* Викликає питання назва закону, точніше, вживання терміна «зовнішньоекономічні відносини». Зазначений закон стосується насамперед економічних і податкових питань, тому незрозуміло, чому не вжито термін «зовнішньоекономічна діяльність». Поняття «відносини» містить у собі занадто загальні поняття «зв'язок, контакти, спілкування, можливість спілкування» і позначає загальну можливість мати контакти із суб'єктами, що знаходяться на території іншої держави. Поняття ж «діяльність» містить у собі працю, дії людей у якій-небудь сфері. Проведення операцій з давальницькою сировиною здійснюється в рамках підприємницької діяльності суб'єктів. До викладеного додамо, що існує подібний за формою Закон України «Про регулювання товарообмінних (бартерних) операцій у сфері зовнішньоекономічної діяльності». Тому незрозуміло, якими міркуваннями керувався законодавець, називаючи закон, що розглядається.

на увазі кожний етап чи визначений? Якщо визначений, то який? І ким визначений: законодавцем чи учасниками договору?

Окремими постановами Кабінет Міністрів України або уповноваженим ним органи можуть встановлювати інші показники ваги вартості давальницької сировини, але не менш 20% загальної вартості готової продукції. У випадку недотримання встановленого процентного співвідношення договір буде відноситися до бартерного договору, якщо розрахунки за переробку здійснюються сировиною або частиною готової продукції. Дана позиція законодавця, на наш погляд, є спірною. Однак більш детальний її розгляд не входить у проблематику цієї статті і підлягає розгляду в рамках іншої роботи.

4. Конкретний вид сировини, матеріалів, напівфабрикатів, комплектуючих виробів, енергоносіїв не повинен бути заборонений до використання в операціях з давальницькою сировиною.

Кабінет Міністрів України може обмежувати або забороняти використання окремих видів природних ресурсів як давальницьку сировину (ст.12 Закону).

До визначення статусу дій відносяться вимоги до предмета договору, недотримання яких виключає кваліфікацію такого договору, як договору толінгу або договору на давальницьких умовах.

1. Предметом договору толінгу або договору на переробку давальницької сировини за Законом можуть бути наступні дії: переробка, обробка, збагачення, використання.

2. Постачання сировини повинне обов'язково передувати технологічному циклові виробництва готової продукції.

3. За договором толінгу: сировина повинна бути завезена замовником з-за кордону або придбана ним на території України за валюту; у випадку, якщо замовник резидент України, то давальницька сировина повинна бути вивезена за межі України для переробки. Обмеження на придбання давальницької сировини за кордоном або тільки за валюту є підставою встановлення митного режиму переробки давальницької сировини, що надає замовникові встановлені Законом пільги.

4. Готова продукція, отримана в результаті технологічного процесу переробки, повинна поміняти код за Митною номенклатурою зовнішньоекономічної діяльності.

З причини складності, а найчастіше спірності кваліфікації договору на переробку давальницької сировини, державні органи можуть надавати висновки щодо цього питання. Це стосується, насамперед, договору толінгу. У разі потреби, на запит митних органів, державних податкових інспекцій або суб'єктів підприємницької діяльності Міністерство економіки або уповноважені ним органи можуть надавати висновки щодо визначення операцій (згідно з Законом) як таких, що належать до операцій з давальницькою сировиною. Це дає підставу визнати даний договір договором толінгу. Документом, що це підтверджує, є акт експертизи, виданий Торгово-промисловою палатою України або регіональними торгово-промисловими палатами. У

цьому акті також підтверджується, що відсоток відношення вартості готової продукції не менше необхідного.

Встановлення зазначених критеріїв та існування процедури кваліфікації договору на переробку давальницької сировини відповідними державними органами говорить про значний публічно-правовий вплив на регулювання правовідносин за зазначеним договором.

Для захисту економіки країни від збитків, Кабінет Міністрів України залишив за собою право встановлювати обмеження або додаткові вимоги до умов та предмету договору толінгу або договору на переробку давальницької сировини. На сьогодні діють безліч підзаконних актів, які регулюють використання окремих видів сировини як давальницької, терміни їхньої переробки і порядок вивозу готової продукції та відходів. З цього випливає висновок, що правове регулювання розглянутих відносин актуальне на сьогодні і піддається змінам. Про це говорить і велика кількість підзаконних актів, що регулюють дані відносини. Передбачається, що прийнятий Закон не є останнім з причини його недостатньої розробки й інтересу підприємців, що збільшується, до даного виду договору.

Узагальнюючи вищевикладене, можна зробити наступні висновки:

1. Наявність вимог публічно – правового характеру ускладнює кваліфікацію договору на переробку давальницької сировини. Це пов'язано з недосконалістю законодавства, його нестабільністю: можливими змінами з боку виконавчої влади окремими підзаконними актами.

2. У зв'язку з цим можна висловити пропозицію про вироблення чіткої позиції держави у питанні використання толінгових схем і про наступне узагальнення вимог до предмета й умов договору на переробку давальницької сировини.

3. Для відмежування договору на переробку давальницької сировини між резидентами України і договору на переробку давальницької сировини в зовнішньоекономічній діяльності вважаємо за доцільне останній договір назвати договором толінгу.

4. Закон України «Про операції з давальницькою сировиною у зовнішньоекономічних відносинах» та інші підзаконні акти дають підставу для конструювання на базі договору на переробку давальницької сировини спеціального зовнішньоекономічного контракту – договору толінгу.

Список літератури: 1. Мюллер В.К. Новый англо-русский словарь. М., 1999. 2. В. Мамутов, Б.Клиняненко, А.Чаленко. Толлинговые схемы: плюсы и минусы // Экономика Украины.2002,№1. 3.»Дам? Не дам» // газ. Бизнес/<http://www.business.kiev.ua/i457/a7860> от 23.12.00. 4. Финансовый анализ схемы производства на давальческом сырье // Аудит и финансовый анализ. 2000, №2/02 (<http://www.cfin.ru/press/afa/200-2/02-3.shtml>). 5. Закон України «Про внесення змін до закону України «Про операції з давальницькою сировиною у зовнішньоекономічних відносинах», від 04.10.01р. №2761-III // Урядовий кур'єр. №199 31.10.01 р.

Надійшла до редколегії 16.01.04